

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 119 1998

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Claes Ahlund (recensioner)

Inlagans layout: Anders Svedin

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Samtliga insända uppsatser granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall lämnas först i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-14-6

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1999

som skett och sker i ämnet på senare tid, har inte lagt hämsko på vitaliteten, trots att en viss reträttanda framskymtar i och mellan raderna. Som framgått, är bidragen som regel briljant skrivna, och teorierna berövas ofta all karaktär av metodiska tvångströjor. Den närmaste tidens litteraturstudierande på alla nivåer och i alla miljöer är att gratulera till de många nya och fruktbara infallsvinklar som här erbjuds. I samverkan med en renässans för personlig djärvhet och konstruktiv forskningskreativitet bör de olika bidragen i volymen kunna bidra till att motverka den torftigt knappstöpande likriktning som man i dessa ”kvalitetssäkringens” dagar kan se hota Den Stora Litteraturvetenskapliga Fabriken.

Ingemar Algulin

Bengt Landgren, *Polyederns gåta. En introduktion till Gunnar Ekelöfs Färjesång* (Acta Universitatis Upsalien-sis. Historia litterarum, 20). Uppsala 1998.

Till Gunnar Ekelöfs lyrik återvänder Bengt Landgren med jämna mellanrum och till synes outsläckt lidelse. Doktorsavhandlingen från 1971 hade en stor bredd och fokuserade särskilt den tidiga diktningen och den sena Diwan-trilogin i ett vad vi idag närmast skulle kalla tematiskt studium. *Den poetiska världen* från 1982 vände tillbaka till den tidiga diktningen med en strukturanalytisk approach. Nu är det dags för en återgång och genomlysning av *Färjesång*, samlingen från 1941, som Ekelöf själv betecknat som ett genombrott, och det metodiska spektret är än mer mångsidigt: till det tematiska och strukturanalytiska kommer nu en rejäl dos receptionshistoria.

Färjesång har ju rykte om sig att vara en av Ekelöfs stora enskilda diktsamlingar, i betydelse kanske endast jämförbar med Diwan-diktningen som helhet. Den markerar en ny stil och position i förhållande till 1930-talsdiktningens surrealistiska och romantiska världar, och den kan ses som en inkörsport till fyrtitalsdiktens reviderande och existentiellt inriktade linje. Dess betydelse gäller inte bara Ekelöfs egen utveckling. Dess inverkan på den svenska lyrikens allmänna utveckling under den närmast följande perioden tycks vara oöverskådlig. Kort sagt, det är med tanke på Ekelöfs starka ställning i vår litterära kanon fråga om en av svensk poes framsta diktsamlingar överhuvudtaget.

Lite besviken blir man kanske inledningsvis av denna studies titel, där ordet ”introduktion” suggererar en initial ansats, som kräver en avsevärt vidgad fortsättning. Även några formuleringar i förordet frammanar olyckligtvis bilden av ett hastverk, som växt fram i skuggan av ett annat arbete. En samling som *Färjesång* kräver ju en monumental monografi av betydande omfång och mångfaldig belyningskapacitet. Men besvikelsen och

de onda aningarna lägger sig snabbt. Denna ”introduktion” visar sig ge en förbluffande rik och mångfacetterad framställning på sina dryga 200 sidor. Fullständigt är den inte genomförd – om nu detta låter sig göras –, men den ger genom väl valda infallsvinklar en både vital och väsentlig illuminering av intressanta problem, förknippade med samlingen, och av några centrala dikter.

Det första kapitlet söker så långt det går rekonstruera *Färjesångs* tillkomsthistoria, som är ”ganska lång och inte okomplicerad”. Med tanke på samlingens magistrala position är den långtifrån det enhetliga arbete man kunde vänta sig. Ekelöf planerade en publicering redan hösten 1939. 1940 inkom till Bonniers ett manuskript med titeln *Liv död liv*, som torde ha mycket gemensamt med *Färjesång*, men den slutliga publiceringen fick uppskjutas till tidigt på hösten 1941, framför allt beroende på redigeringssvårigheter. Delar av samlingen tycks inledningsvis ha bestått av texter från 1936–37, som hör samman med *En Mölna-elegi*. Först när Ekelöf lyckats separera de två skilda sikten i sitt manuskript, blev det uppenbarligen möjligt för *Färjesång* att stiga hel och ren ur askan. Men ur en inspirativ enhet uppsteg inte den sång, som ofta betecknats som en ny och genomgripande strukturettapp i Ekelöfs utveckling.

Lika märklig är dess receptionshistoria. När Ekelöf i *Själsyn* (1947) betecknar samlingen som ”ett personligt genombrott”, lägger han förtydligande till ”ett genombrott inför mig själv”. Uppenbarligen var han helt medveten om att det inte fanns skäl att tala om ett publikt genombrott. I sitt andra kapitel, receptionshistoriskt inriktat, kan Landgren visa att mottagandet var långtifrån så positivt som man kunnat vänta. Snarare finns det skäl att tala om ett kärvt mottagande i ett klimat som krävde beredskap och retorik av helt annat slag än de existentiella attityder Ekelöf förfäktade. Samlingens avslutande not om behovet av att ta avstånd från alla former av ”totalitär narkos” föll inte i god jord under dessa beredskapsår. Samlingen uppfattades som ett utslag av ”kulturell défaitism”, och man reagerade ofta också på den fria formen, som ju inte värdjades till nationella känslor. Landgren gör en grundlig, delvis innovativ undersökning av recensenterna och deras sociala och politiska tillhörighet, men han gör inget försök att följa upp *Färjesångs* receptionshistoria och se när och hur värderingarna skiftat. Möjligen är det Ekelöfs egna, ovan omnämnda värdering som banat väg för samlingens ryktbarhet, men troligen var dess aktier i stigande redan tidigare. Erik Lindegrens essä om Ekelöf som ”en modern mystiker”, publicerad i *Tiden* 1943, banade sannolikt väg för en ökad förståelse trots att han med stor respekt behandlar också de närmast föregående samlingarna *Sorgen och stjärnan* (1936) och *Köp den blindes sång* (1938), som Ekelöf själv starkt nedvärderade i och med *Färjesångs* upphöjelse. Hans förståelse för såväl kontinuu-

itet som förnyelse var dock aktningvärd och säkerligen impulsgivande. Var det kanske så att mottagandet av *Non serviam* 1945 i högre grad klargjorde *Färjesångs* centrala position som vattendelare i Ekelöfs lyriska utveckling än recensenterna kunde se 1941 – av det enkla skälet att man nu hade tillgång till facit? Det vore frågor spännande att belysa.

I de följande kapitlen sätter Landgren fyra av samlingens viktigaste dikter eller diktsviter i centrum: "Tag och skriv", "Etyder", "Melancholia" och "Eufori". Varje kapitel har en mångsidigt monografisk karaktär, med belysningar från olika håll. Åter kan man förundras hur mycket Landgren kan få ut av sin strukturanalytiska metod i kombination med mer allmänna tematiska och historiska grepp. Tillvägagångssättet är eklektiskt i en mycket positiv bemärkelse, där mångfalden synes naturlig, utan inre motsägelser, och vittnar om att eklektiska lösningar är en god väg att undvika fastlåsheten i en teoretisk dogmatism. Och återigen bjuds man på smakprov ur det häpnadsväckande rika, till synes outtömliga Ekelöf-materialiet, som ger en fast förankring i ett historiskt skeende. Trots sina strukturanalytiska utgångspunkter släpper Landgren inte greppet om den historiska ram som omger de lyriska texterna i deras ursprungliga lydelse.

Men polyedern då? Var kommer dess gåta in, som så mystifierande suggereras av titeln? Jo, i närläsningen av "Melancholia", som ju associerar till Dürers berömda kopparstick, återgivet på bokens omslag. På denna bild återfinns man en månghörning med en figur, som möjligen föreställer ett ansikte, en spegelbild av den melankoliskt grubblande huvudgestalten. Ekelöf skriver 1957 en tidningsartikel om Dürer och hans melankoliska genius, där han säger sig sedan ca 20 år ha bilden på sitt rum, och Landgren kan visa att noteringar i den litterära kvarlätenskapen från slutet av 1930-talet bekräftar att Dürer börjat uppta hans fantasi. Däremot har dikten, av vilken Landgren redovisar inte mindre än sex versioner i sin analys, inte mycket gemensamt med kopparsticket, och någon polyeder finner man inte i dess landskap. Däri ligger den gåtfullhet som lite översubtilt läggs in i en dikt, som suggererar en ekfras utan att egentligen vara det. Diktens innebörd, heter det, "är lika polyvalent, undflyende, gåtfull som det i dikten onämnda ansiktet – är det ett ansikte? – i polyederns fixeringsbild på Dürers kopparstick". Förbluffande, suggestiva avhandlingstitlar tycks vara på modet nu; vem minns inte Mats Malms *Minervas äpple* i avhandlingen om den äldre göticitiska litteratursynen?

Men gåtfull är Bengt Landgren minst av allt i sin framställning. Med sedvanlig klarhet och skärpa, och väldiga fonder av lärdom, har han fortsatt att kartlägga det Ekelöfska landskapet i *Färjesång*, samtidigt ytterst lyhörd för dikternas egen gåtfullhet och diktarens enig-

matiska personlighet. Liksom tidigare, är det en individuellt uppfattad Ekelöf, inte en tidsbestämt signifikativ diktare, vi ser i det kopparstick han med försiktiga handrörelser mejslar fram, men i polyederns spegelyta ser vi i denna studie också samtidens otydliga och tveksamma bild av diktaren framtona, som ett förbryllande emblem över historiens skiftande värderingar.

Ingemar Algulin

Lars Burman, *Tre fruar och en mamsell. Om C.J.L. Almqvists tidiga 1840-talsromaner* (Almqviststudier 2). Gidlunds Förlag, Hedmora 1998 (254 s.).

Den pågående utgivningen av Almqvists Samlade Verk, en angelägen vetenskaplig insats, har för de energiska utgivarna bl.a. inneburit nödvändigheten av en fördjupad orientering i sådana delar av hans verksamhet som forskningen hittills funnit mindre intressant. Dit hör i hög grad de sex romaner som under 1840-talet tillkom som underhållningslitteratur för en bredare bokhandelspublik, företrädesvis en kvinnlig sådan. De förbigicks diskret av den äldre generationen Almqvist-forskare som menade att de vittnade om konstnärligt "förfall". Med undantag för en studie av Bertil Romberg (1975) över vissa berättartekniska grepp i samtliga sex romaner och en analys av Johan Svedjedal (avh. 1987) av berättarstrategier i *Gabriële Mimanso* har senare decenniers Almqvistuttolkare endast gjort mer marginella nerslag i dessa romantexter.

Det är därför välkommet att Lars Burman, som haft ansvaret för verk-seriens utgåvor av *Amalia Hillner* och *Tre fruar i Småland*, nu samlat sina forskningsrön i en bok där han, efter en "Inledning", i sex kapitel diskuterar dessa två romaner ur skilda aspekter. Koncentrationen på dessa enbart motiverar Burman med deras många inbördes beröringspunkter, men till bilden hör att han löpande relaterar dem till Almqvists övriga verksamhet under 1840-talet, liksom till vissa andra delar av författarskapet. Ett huvudsyfte för Burman är nämligen att i polemik med de forskare som hävdar ett utvecklingsperspektiv i stället understryka kontinuiteten i Almqvists idévärld och de därav betingade "konstanta gestaltningarna" i hans litterära verk. Även om varje kapitel hos Burman utgör ett avrundat helt som, med hans egna ord, "kan stå för sig själv" (s 13), hålls de olika studierna samman genom denna återkommande grundtanke.

Inriktad på symboler och metaforer som öppnar blicken för konstansen i författarskapet har Burman lyckligt uppmärksammat Almqvists frekventa tematisering av *boken*: boken som artistiskt raffinerat manuskript (herr Hugos dröm i *Hinden*) eller som ordnande estetisk princip (idén bakom Törnrosens bok-projekt